

Oktatói tapasztalatok az egyetemi „tömegtermelésben”

Jelen beszámoló az elmúlt tíz év oktatási expanziós folyamataiból a felsőoktatást ragadja ki. Írójának szándéka szerint: az oktatók tapasztalatainak felhasználásával – egy konkrét tudományegyetem közegében mozogva – próbálja felvázolni azt a helyzetet amely a konkrét oktatói munka pedagógiai vonatkozásait rejti, egy „piacosodó” környezetben. Az ehhez rendelkezésre álló anyag, mintegy harminc interjú, az FKFP által támogatott ún. „Intézményi kutatás” (vezette: Kozma T. 1997–99.) záróakkordjaként készült el. E szerint a vizsgálni kívánt jelenség nem más mint az oktatói tevékenység mindennapos gyakorlata az oktatók szemével. Továbbá, a kutatás tárgyát képezi egy érdekesnek tűnő tanulmány-esszé néhány gondolata, amelynek szerzője, Magyar Beck István, az oktatásban széles körben elterjedt közgazdasági fogalmak szűken vett közgazdasági értelmezésére, és ennek félreérthető pszichológiai hatásaira hívja fel a figyelmet a pedagógia közegében.

A kutatás egyik hipotézise a piaci értelemben meghatározott nevelési-oktatási feladatoknak „tetten érhetősége” ill. artikulálhatósága. Az interjú megtervezésénél több szempont is közrejátszott. Az interjúra felkért személyek kiválasztásakor, az intézmény minden oktatási egysége számításba került. A személyek valamilyen módon reprezentálják a szerkezetben meglévő különbségeket. Ezen túl az interjúalanyok négy generációba csoportosítottak voltak, aminek a kutatás más aspektusából és a narratív elemzés szempontjából lesz később jelentősége.

Az alábbi bemutatásban a „felületi leolvasás” során nem lesz utalás konkrét szervezeti egységre sem pedig tantárgyra, s az interjúalany sem lesz minden esetben jelölve. Tájékoztatósi pontként - egyes helyzetekben a dőlt betűs idézetek után –, a könnyebb érthetőség kedvéért, történik utalás a közlő személyére.

Az interjúk elemzési szempontjairól:

A szövegből kiemelt részletek négy témacsoportba rendezettek.

Az első tartalmazza a tömegek beáramlásának, az expanzió méreteinek, a vegyes összetételű hallgatóság stratégiai törekvéseinek megjelenítését (I.).

A második csoport a hipotézis ötletét adó tanulmány pedagógiai aspektusainak szövegekben megjelenő értelmezéseire összpontosít úgymint: munkaerő-piac kontra fogyasztás, személyiségfejlődés, szocializációs kihívások (II.).

A harmadik csoportot azok az idézetrészletek alkotják amelyek az egzisztenciális utalásokat, a strukturális gondokat, a hierarchia és érdekelttség valamint színvonal összefüggéseit tartalmazzák (III).

A negyedik csoportban kerülnek a konkrét fogalomdefiniálási törekvések (IV.).

S végül sor kerül azoknak az eljárásoknak a bemutatására, amelyek az oktatói pedagógiai tapasztalatok visszacsatolódási folyamatairól szólnak.

I.

A tömegjelenség az intézménynek azokon a szakjain mérhető legjobban amelyikben a keretszámokat növeltek nagyarányban. Ez történt részben valós társadalmi igényre a szak iránt, („konjunkturális szakok”, mint angol, informatika, közgazdaságtan stb.), és társadalmi igény valamint oktatáspolitikai törekvés érvényre jutása útján, („dekonjunkturális szakok”, mint egyes tanárszakok, fizikus, történelem stb.) Mellettiük sorakoznak a „kis tanszékek kis szakjai” mint pl. latin...

...eltömegesedés persze konkrétan érezhető. 2 x annyi hallgatót kell egy-egy gyakorlaton elhelyezni.

...Egyébként az eltömegesedés az angol szakra fokozottan igaz, bár szerintem ez a tendencia nem értelmezhető egyoldalúan negatív folyamatként. 15 év alatt hétszeresére nőtt az angol szakosok száma.

...mindig voltak jobbak, közepesek és rosszabbak egy évfolyamon, a tömegképzés azt jelenti, hogy vannak olyan évfolyamok, ahol nincsenek jók. Az átlag most a régi közép alatt van.

A tömeges jelenlét az oktatás-képzés „alapanyagának” heterogenitását fokozta. Ezt az oktatók már a felvételinél tapasztalják és a továbbiakban a különbség csak nő. Élesen megfogalmazódik egy hallgatói réteg klasszikus egyetemi mércével mért alkalmatlansága. Reálisnak hat, az egy adott korosztály intelligenciaszint-megoszlásának objektív problémaként való megjelenítése.

...A tömegesedés kapcsán tudomásul kellett venni, hogy egyrészt a minőség változik meg, másrészt a hallgatóság összetétele. Nekem a véleményem, hogy általában egy generáció egyharmada egyetemre való, egyharmada a középbe való, és egyharmada egyáltalán nem való egyetemre.

...A másik végelet a tanulás gyerekek... akikhez nem jut el a tananyag az üzenete, ami az emberi mondanivalót tartalmazza. Ez a kontraszelekció, mert nem is fog eljutni, mert nem olyan.

A megnövekedett létszám kapcsán növekedtek az oktatók oktatási terhei, melyek a nappali képzésen túl egyéb képzési formákra is kiterjedtek. Bár elfogadott véleménynek számít a tanársegédi és adjunktusi réteg leterheltsége ebben a tekintetben, a vezető oktatók körében is található magas óraszám. Ez eredhet egzisztenciális stratégiából ill. utánpótlás hiányból, vagy akár a tárgy kiemelt fontosságából.

...Nappali és levelezős képzésben kb. 100 hallgatóm van. Nyolc órám mindig megvan, de szoktam mást is vállalni. Olyan tizenkét óra kialakul, plusz két kurzus levelezőképzésben. Emellett más munkák, mint szerkesztői tevékenység... és van most egy doktorjelöltem (adjunktus).

...nekem az átlagprofesszortól eltérően heti 12 óra tantermi előadásom van. Nappali és levelező tagozaton három évfolyamon tanítok kb. kétszáz embert, akiket vizsgáztatok is, de csak szóban.

A mindennapos oktatás élményszintjén tapasztalt problémák és konfliktusok a hallgatókkal széleskörűek. A felvételitől, a pályaválasztási tanácsstalanságtól, az előzetes képzés hiányosságain át (ami mindig is forrpon volt a középiskola és egyetem között), egészen a kulturális hiányosságokig terjednek.

...Mi olyan komoly igényeket nem támasztunk például amikor gyakorlaton mondjuk hígítani kell oldatot- különböző koncentrációjú oldatokkal dolgoznak – nem tudják mi a váltószám a milliliter és a liter között.

...Valójában az ide bekerülő emberek nem eléggé önállóak, reszketnek egy dolgozatírástól, mert nem tudják, hogyan kell megírni. Nekünk kéne megtanítani de mikor?...Ez a legnagyobb probléma. A tömegoktatás előtti nemzedék ezt tudta. Megtanulta már otthon vagy a többiektől vagy tanáraitól.

...a mi szakosaink egy részének nagyon nehéz bármiféle tudást átadni, mert nem látják az értelmét, vagy nem ebben akarnak elhelyezkedni.

...Magatartásbeli problémáik is inkább kulturális okokból vannak. Pl. üdítővel látogatják az órákat, vagy közben esznek, nyilván televíziós amerikai hatásra.

A heterogén céllal bekerült fiatalok csekély része tudatos pályaválasztó. Vagy „becsnek” az intézménybe és ez így is marad, vagy különböző stratégiákat folytatva lavíroznak. Az oktatói gárda viszont lényegesen toleránsabbnak tekinthető, mint egy évtizeddel korábban.

...pl az én szakterületem iránt megnőtt az érdeklődés, mióta rájöttek a hallgatók, hogy ebből meg lehet élni. Amikor ez az érdeklődés megjelent, onnantól már nem a tárgyam iránti tekintélykeltésről volt szó, hanem szerettem volna korszerű lenni.

...Viszont tanulási technikájuk jobb, amennyiben gyorsabban és többet tudnak teljesíteni. Talán a nyelvvizsgákra meg a versenyzésre való felkészültség miatt alakult ez így...

...hallgatók között van aki otthonról mindent megkap és magas színvonalon fogyaszt, és van aki ezt csak hallgatja... Vannak akik tanulás mellett dolgoznak akár mert kell, akár mert ez adómentes. Van akinek jól menő saját vállalkozása van. Aztán vannak akik vándorolnak, leadják majd felveszik a szakot. Vannak akik azért vannak itt, mert még mindig biztonságosabb mint kívül.

II.

A tanulmány témájának apropóján felállított hipotézis szövegnyomai említést tettek az emberi tőkébe történő beruházás hallgatói szintű igényeiről. A személyes jelleg háttérbeszorulása – a személyiségfejlesztés lehetőségeinek kérdésében az adott feltételrendszer mellett (mind az oktatói-hallgatói viszonyban, mind a hallgatóságon belül) – teljesíti ki a bevezetőben hivatkozott pedagógiai problémakör jelenvalóságát.

...a szemináriumi kínálatot a hallgatói igények korlátozzák, mivel azt kívánják, olyan anyagok kerüljenek feldolgozásra, amik használhatóak.

...előfordul, hogy azért jön valaki hozzám, hogy adjak egy TDK témát, nem azért mert érdeklí, hanem mert kell vagy jó lesz majd valami pályázathoz.

...Az órákon pontosan meghatározott követelményrendszert várnak, úgy mint könyvek, téma, oldalszámok megadását, ami korábban nem volt.

...akik azt mondták, hogy „én még XY-tól tanultam ezt vagy azt...” Mit jelentett ez?– Azt, hogy megtanulta az illetőnek a gondolkodásmódját, közeledését. Egy adott szemléletet tanult meg. Én azt hiszem, ez egy egyetemen egy hallgató számára nagyon fontos. Az más kérdés, hogy aztán majd hogyan viszonyul ehhez.

...Nem szeretem az írásbeli vizsgát, mert ott a tudás csak ráismerés szinten jelenik meg, ami sokkal primitívebb mint amilyen az életben majd szükséges lesz. Szóban lehet irányítani, gondolkodni, tanítani. Ráadásul a mi szakmánk a „szájával él”.

...Szerintem a tudományegyetemi képzés lényege a tutori rendszer, vagyis egy szakmát megtanulni csak valaki mellett lehet. Ez gyakorlatilag ma lehetetlen. régen nem úgy volt, hogy „itt van öt tárgy és oktassál”, hanem tanársegédei voltunk egy oktatónak. Én hiszek a pedagógiában, de csak a személyes formálásban látom megvalósíthatónak, és ez az ami kiveszében van, az oktatás személyessége.

...kis mikroközösségek vannak, kredit rendszerek megszűntek a csoportok tehát a környezet is olyan, de számomra az furcsa, hogy igény sincs rá, föl se merül. A hallgatói létnek olyan dolgai maradnak ki, amik együtt járnak a meglévő közösséggel. Csak tanulmányi célok vannak.

III.

Az tervezett interjú tartalmában nem foglalkozott az oktatók egzisztenciális gondjaival, ill. az ezek nyomán kialakult stratégiákkal. Az oktatási szerkezet ill. struktúra megoldásra váró problémái is a felszínre kerültek. Együttvéve, az oktatás színvonalának csökkenése – különböző nézőpontokból ugyan, mégis összhangban – szerkezeti-strukturális problémaként fogalmazódott meg.

...Anyagi értelemben amikor hiányzik a megbecsültség. Tudományban, kutatásban pedig akkor, amikor látom, mekkora szakadék van pl. egy-egy pályázat sikere és tudományos értéke között.

...jelen pillanatban a hallgatóim csúcsfizetése és az én fizetésem között hétszerez szorzó van.

...ha én elmegyek nyugdíjba, akkor nem tudom mi lesz, mert még nem találtam olyat, aki ezt folytatná...

...Indítunk sok szakot, megnövekedett az igény a konvertálható, az alkalmazott ismeretek iránt az elméleti tudás rovására. Nem szerencsés ennyi szakot indítani, már az első éves fizikusoknál észre lehet venni egy színvonalcsökkenést.

...Igen jó lenne, ha az oktatók válláról le tudnák venni a pótcselekvések garmadát (jelentés, statisztika, leltár), s hagynák nekik azt csinálni, amiért ők idejöttek: az oktatást és a kutatást.

...A felsőoktatás expanziója nyitott utat a nőknek, viszont ez a kései belépés eredményezte, hogy az egyetem női oktatóinak legnagyobb része tanársegéd vagy adjunktus, s így ezek a státusok is lassan más karaktert nyernek éppen azért, hogy nőkkel lettek betöltve.

...Más adjunktus vagyok, amióta a Ph.D.- fokozatot megszereztem, valamikor azonban a második adjunktusi ciklusom is le fog telni. Bár minden ízemben irtózom a habilitálástól, valószínűleg rá fogok kényszerülni, mivel ehhez kötik a docensi kinevezést. (nő)

...Kell először is a Ph.D.- fokozat. Maradni szeretnék az egyetemen. Sok hasonló kvalitású ember kimegy a piacra, én nem teszem. Igaz, többet keresnék, de be kellene szállnom egy mókuserébe, amiből nincs kiszállás. Számomra az egyetem egy biztonságos terep. (tanársegéd-férfi)

...Úgy érzem, megkezdtük a nivellálást, holott a magyar szakember nagyon keresett nyugaton, mivel ott nagyon specializált a képzés, a mieinknek meg rálátásuk van és mindent meg tudnak tanulni. Sokkal kreatívabbak és flexibilisebbek a visszajelzéseim szerint.

...Ha a hallgatónak az az érdeke, hogy alulról közelítve a legkisebb befektetéssel jusson diplomához, akkor a hallgatónak nem érdeke a színvonal emelése.

...nekem az a hibám, hogy még nem sikerült tudomásul vennem, hogy itt tömegképzés van. Annak idején szó volt róla, hogy úgy alakul át az oktatási rendszer, hogy lesz egy posztgraduális képzési rend és erre épülhet egy master képzés. De ez nem történt meg, így én most sok egyest adok. Aki nálunk átmege, azt a szintet ugorja át, amit 10 évvel korábban át kellett ugrani. (adjunktus)

...Mivel a rendszer változtatása nagyon nagy energiát igényel, így inkább vállalod a monotóniát és ez fárasztó. (tanársegéd)

IV.

A negyedik témacsoport fogalomdefiníciói: piac, megrendelő ill. fogyasztó, összhangban az igény kifejezéssel, valamint oktatás, szolgáltatás, voltak. A válaszok meglehetősen széles skálán mozogtak, a piac óhajtatásától, az igenlésen és tényként való kezelésén át a feltételes elfogadásig, majd elhatárolásig, és végül az elutasításig, jól érzékeltetve a fogalom keltette belső feszültségeket és konszenzushiányt.

...piac: Nagyon fontos, hisz nem tehetjük meg, hogy nem nézünk szembe vele. Én piacpárti vagyok pl. ha lehetne szabad oktató választás én azoknak adnék több pénzt, akikhez több hallgató jár de ezt a fajta piacot az egyetem teljesen kiveti magából.

...piacképesség: Úgy piacról beszélni mint az áruházak működésében, szerintem az oktatásban soha nem fog érvényesülni. Az egyetem alapvetően konzervatív és hierarchikus rendszer. Pl. egy tanszékezetű docens ha kiír egy órát sosem jelentkezik egy olyan helyzet amiben kiderülne, hogy tulajdonképpen senki sem.

...Szerintem itt a motiváció klasszikusan alakul, vagy tudós lesz valaki, vagy tanár, ha idejön. A piacon pedig mind a tudomány mind pedig a felsőoktatás leértékelődése történik.

...Nem dezorganizálhatjuk az oktatást, nem adhatunk ad hoc jellegű igényeknek megfelelően mozaikszerű tudást.

A megrendelés fogalmának értelmezése az oktatók nézőpontváltásaiban a pedagógus-vezetői szerep megjelenését hozták elő.

... Azok, akik több mint 10 félévet itt töltöttek, azok megrendelőként viselkednek. Nyilván a tandíj miatt.

...Inkább hallgatói igénytelenség, nem? – Nem tudom, szerintem a hallgatók átlaga vagy a nagyobb tömege avval az igénnyel rendelkezik, hogy minél kisebbek legyenek a követelmények és ő minél könnyebben el tudja végezni.

...Az egyetlenek a világot kell követni, nem azoknak a hallgatóknak az igényét, akik át sem látják a rendszert. Azt is meg kell gondolni, hogy a hallgató az öleteiért nem felel, míg az egyetem viszont igenis felel a diplomáért, amelyet kiad.

A fogyasztás és oktatás-szolgáltatás viszonyban is megmarad a nézőpontváltás, érzékeltetve, hogy az oktatók, bár ismételten eltérő indítékokkal, de saját feladatként értelmezték a problémát.

... amiért nem tartom szerencsésnek az oktatásban fogyasztásról beszélni, hogy a fogyasztó szerintem egy olyan valaki, aki pontosan tudja, mire van szüksége. Tehát én bemegyek a boltba és kérek egy kék kalapot. Az oktatásban általában nem tudja az ember, mire van szüksége, el kell hogy fogadja amit ott kap.

...fogyasztás? Nekem erről sajátos véleményem van. Igaz, hogy az oktatásból kell venni a legtöbbet, hogy amikor a hallgató kimegy, akkor sokoldalú legyen. Viszont nem kapjuk meg a fogyasztáshoz azt a háttérrel, ami kellene.

Végezetül a „kör bezárása” – a pedagógiai visszacsatolás – néhány oktatónál innovatív eljárásokat vált ki.

...Motiválás: amikor keresem az irodalmat, az a kritérium, hogy provokáljam őket. Tehát nem szakmailag tökéletes cikket keresek, hanem olyat, amivel megfogom őket. Lehet, hogy ebben nincs igazam, de ez elbragad.

...hallgatói igény: a helyzet az, hogy a hallgatók igényei differenciálatlanok. Nekem az a technikám, hogy megpróbálom felébreszteni az igényeiket pl. egy teiszőleges dolgozat megíratásával. Aztán ... az előadásaimba beszövök napi témájú cikkeket, aktuális problémákat.

...Van olyan szemináriumom, ami a vizuális kultúrára épül, mivel külföldön láttam már azt a nemzedéket, amelyik nem olvas, hisz vizuális kultúrán nőtt fel. Mikor 88-ban először megpróbáltam, teljes csőd volt, mostanra viszont beérett.

Bojda Beáta